

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»

ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert Τακτ. Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—
Ernst Hoffman Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.— Erich Frank
Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg.— Guido Calogero Καθ. τοῦ
Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας.— Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστη-
μίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς Ἀμερικῆς.— Κ. Τριανταφυλλόπου-
λος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν.— August Faust Καθ.
τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg.— Μιχ. Τσαμαδός.— Χ. Τζωρ-
τζόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.— Franz Bcehm
ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.— Παν. Κανελλόπουλος.— Κων-
σταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.— Ἰωάν. Θεοδο-
ρακόπουλος Καθηγ. Πανεπιστημίου Θεσβνίκης.— Θεμ. Τσάτσος ὑφηγ.
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΩΝ 41

1937

Ο "ΕΥΘΥΔΗΜΟΣ"

"Η

ΜΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΠΡΟΜΥΘΗΣΗ

ΥΠΟ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΗ

ΚΛΕΙΝΙΑΣ ἢ Ο ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Α'. ΕΥΘΥΔΗΜΟΣ ἢ Ο ΧΩΡΙΣ ΕΡΩΤΑ ΛΟΓΟΣ.

Β'. ΚΤΗΣΙΠΠΟΣ ἢ Ο ΧΩΡΙΣ ΛΟΓΟ ΕΡΩΣ.

Γ'. ΣΩΚΡΑΤΗΣ ἢ Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ.

ΚΛΕΙΝΙΑΣ

ἢ

Ο ΠΡΟΛΟΓΟΣ

(Ὁ σπουδαστὴς τῆς φιλοσοφίας, ὁ διδάσκαλος
καὶ τὰ κείμενα).

Οἱ σελίδες αὐτὲς γράφονται χάριν τῶν νέων, ποὺ θάθελαν, καθὼς λέγουν, «να σπουδάσουν φιλοσοφία». — Φιλοσοφεῖ κανεὶς καὶ χωρὶς νὰ τὸ ξέρη. Φιλοσοφεῖ κανεὶς καὶ χωρὶς νάχη ἀνοίξει ποτέ του φιλοσοφικὸ βιβλίον. Κι' ἀντίθετα μπορεῖ κάποιος νὰ κατέχη τὶς διδασκαλίαις ὅλων τῶν μεγάλων φιλοσόφων ὅπως ἀκριβῶς διατυπώθηκαν, — μπορεῖ κι' ὁ ἴδιος νὰ συνέγραψε βιβλία, νὰ δίδαξε μαθήματα, νὰ οἰκοδόμησε συστήματα, ποὺ τὰ ὀνομάζει φιλοσοφικά, χωρὶς νὰ φιλοσόφησε ποτέ του. Ἡ ἴδια φράση μπορεῖ νάχη στὰ χεῖλη ἑνὸς προσώπου συγκλονιστικὴ φιλοσοφικὴ σημασία καὶ στὴν πέννα ἑνὸς ἄλλου καμμιὰ. Ἡ θέληση ἑνὸς νέου νὰ σπουδάσῃ φιλοσοφία μπορεῖ ν' ἀποτελῇ τὸ νόμον τῆς φύσεώς του, τῆ βαθυτέρη ἀνάγκη τῆς ὑπάρξεώς του, — μπορεῖ ὅμως καὶ νὰ μὴν εἶναι παρὰ ἐπιπόλαιη κλίση μιᾶς ἐξωτερικῆς εὐφυΐας,

πού θέλει ν' ἀσκήση τὴν ἀνόητη εὐστροφία της, νὰ ἱκανοποιήση τὴν ἄδεια περιέργειά της καὶ νὰ πλουτίση τὴ μάταιη μνήμη της μέσα στὶς τόσο πλούσιες καὶ σ' ἐξωτερικὸ πνεῦμα ἐκτάσεις τῆς φιλοσοφίας. Μὰ κι' ἄλλοι λόγοι πιὸ ταπεινοὶ κι' ὠθήσεις ἐντελῶς τυχαῖες φέρνουν συχνὰ τοὺς νέους στὴ σπουδὴ τῆς φιλοσοφίας. "Ἐχει ὁ διδάσκαλος, πού φιλοσοφεῖ ἀληθινά, τὸ δικαίωμα ν' ἀποστρέψη τὸ πρόσωπό του ἀπὸ τοὺς παραπλανημένους αὐτούς, νὰ τοὺς διώξη ἀπὸ τὴν περιοχὴ, πού κατὰ λάθος ἐπάτησαν; "Ἐχει κἄν τὸ δικαίωμα κανεὶς νὰ ὀνομάση παραπλανημένους τοὺς νέους, πού ἂν καὶ δὲν ἐφιλοσόφησαν ἀκόμη, ἂν καὶ δὲν ξύπνησαν ἀκόμη φιλοσοφικά, ὠδηγήθηκαν ἀπὸ μιὰ καλὴ μοῖρα σ' ἐκεῖνο τὸ χῶρο ἀκριβῶς, ὅπου θὰ μπορούσαν νὰ ξυπνήσουν φιλοσοφικά—νὰ σωθοῦν; Λέμε «νὰ σωθοῦν», γιατί μαζὶ μὲ τοὺς πρώτους φιλοσόφους—μαζὶ μὲ τὸν Ἡράκλειτο καὶ τὸ Σωκράτη—πιστεύομε καὶ μεῖς, πὼς ἡ φιλοσοφία σώζει τὸν ἄνθρωπο. Ἡ γνήσια βέβαια φιλοσοφία. Καὶ μόνο ἐλάχιστοι ἐκλεκτοὶ φιλοσοφοῦν γνήσια.. Ποιὸς ὅμως θᾶχε τὴ δύναμη νὰ διακρίνη ἐκ τῶν προτέρων τοὺς νέους, πού ἔχουν φιλοσοφικὲς δυνατότητες, ἀπὸ κείνους, γιὰ τοὺς ὁποίους καμμιά ἐλπίς δὲν ὑπάρχει;—"Ἄν δὲν ἐπρόκειτο γιὰ τὴ σωτηρία συγκεκριμένων, ζωντανῶν ἀνθρώπων, εὐκόλα θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τοὺς χωρίση μὲ κάποιαν αὐθαιρεσία. Ἡ «λάμψη τῶν ματιῶν» θᾶταν ἐπιτυχημένο κριτήριον.. Πῶς ὅμως ν' ἀποκλείση κανεὶς ἕναν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴ δυνατότητα τῆς σωτηρίας του; Βαρειὰ θᾶταν ἡ εὐθύνη τοῦ διδασκάλου, πού θ' ἀπέτρεπε ὅποιονδήποτε—κι' αὐτὸν τὸν πιὸ βέβηλο κι' ἀνάξιο—ἀπὸ τὴ σπουδὴ τῆς φιλοσοφίας. "Ὅσο πιὸ βέβηλος κι' ἀνάξιος εἶναι κανεὶς, τόσο πιὸ ἀναγκαῖα βλέπομε γι' αὐτὸν τὴ φιλοσοφία. Τὸ ἀπροσδόκητο φιλοσοφικὸ ξύπνημα τοῦ ἀνάξιου, πού θὰ ἔμοιαζε σὲ θαῦμα, θὰ μᾶς ἔδινε χαρὰ πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ τὸ φιλοσοφικὸ ξύπνημα τοῦ νέου τοῦ προικισμένου μὲ τόσα χαρίσματα, ὥστε θὰ περιμενε κανεὶς ἀπ' αὐτὸν τοὺς λαμπρότερους καρπούς. Ὁ Σωκράτης δὲν πλησίαζε στοὺς ἀθηναϊκοὺς δρόμους μόνο τοὺς νέους πού ὑπόσχονταν πολλά, μὰ καὶ τοὺς ἀποκρουστικοὺς Εὐθύφρονες, πού μὲ τὴν ἀσεβέστερη βεβαιότητα θεωροῦν «ὄσιο» νὰ καταγγείλουν τὸν ἀθῶο γιὰ τὴν κρίση ὅλων τῶν ἄλλων πατέρα τους ἐπὶ φόνῳ. Κ' ἐρωτᾶται: "Ὡστε ὁ διδάσκαλος τῆς φιλοσοφίας ἔχει τὸ καθῆκον νὰ δέχεται ὡς μαθητὴ

του καὶ τὸν πιὸ ἀνάξιο ἀκόμη, ν' ἀγωνίζεται νὰ ξυπνήσῃ φιλοσοφικὰ κι' αὐτὴν τὴν πιὸ ἀνεπίδεκτη, τὴν πιὸ ἀποκρουστικὴν γι' αὐτὸν φύση; —"Ὁχι βέβαια.—" Ἄν ὁ Σωκράτης πλησίαζε καὶ τοὺς Εὐθύφρονες, — κι' ἂν ὁ Πλάτων ἐπέμενε τόσο κοντὰ στοὺς Διονυσίους, αὐτὸ θὰ συνέβαινε ἀναμφίβολα, ἐπειδὴ καὶ ἀπὸ τὶς ἀνάξιες ἐκεῖνες γιὰ τὴν κρίση μας φύσεις, καὶ ἀδιόρατο γιὰ μᾶς, θὰ συγκινοῦσε βαθειὰ τὴν ὑπαρξὴ τῶν μεγάλων διδασκάλων.— Ἡ ἄμεση φιλοσοφικὴ μετάδοσις ἀπὸ πρόσωπο σὲ πρόσωπο πραγματοποιεῖται μόνο στὴν πιὸ βαθειὰ ἐπικοινωνία. Ἐπικοινωνία ὅμως δὲν εἶναι δυνατὴ χωρὶς τὴ συγκίνηση ἐκείνη, ποὺ κάμνει κάθε ἓναν ἀπὸ τοὺς ἐπικοινωνοῦντες μοναδικὸ κι' ἀναντικατάστατο γιὰ τὸν ἄλλο, ἐνσάρκωση τοῦ ἀπόλυτου, ποὺ μὲ τὴν κατάκτησίν του θὰ μποροῦσε νὰ λυτρωθῇ ὁ ἄλλος ἀπὸ τὴ θανάσιμη ἀγωνία τῆς μοναξιάς. Στὴ γνήσια σχέση ἀνάμεσα σὲ διδάσκαλο καὶ σὲ μαθητὴ, ὁ διδάσκαλος βλέπει τὴ σωτηρία του στὴ σωτηρία τοῦ Μαθητῆ, — κι' ὁ μαθητὴς νοιώθει πὼς "Ἐνας μόνο μπορεῖ νὰ τὸν ἐλευθερώσῃ ἀπ' τὸ σκοτάδι καὶ τὴν παγωνιά, ὅπου ἡ μοναξιά του καὶ ἡ ἀγνοία τὸν κρατοῦν: ὁ Διδάσκαλος. Χωρὶς τὸ ἀμοιβαῖο αὐτὸ πάθος τὰ λόγια τοῦ διδασκάλου δὲν γίνονται ποτὲ φιλοσοφικὸς Λόγος μὲ δύναμη νὰ ξυπνήσῃ καὶ νὰ μορφώσῃ τὸν ἄλλον. Γι' αὐτὸ κι' ὁ διδάσκαλος τῆς φιλοσοφίας— ἂν καὶ δὲν τοῦ ἐπιτρέπεται ν' ἀπομακρύνῃ κανέναν ἀπὸ τὴ σπουδὴ της— ἔχει τὸ δικαίωμα ν' ἀρνηθῇ τὴν προσωπικὴν του βοήθεια ἀπὸ τὸ νέο, ποὺ δὲν τὸν συγκινεῖ ἄρκετὰ γιὰ νὰ δημιουργηθῇ ἀνάμεσά τους ἡ βαθειὰ ἐπικοινωνία ἢ ἀναγκαία γιὰ τὴν ἄμεση φιλοσοφικὴ μετάδοσις.

Τὸ δράμα τοῦ διδασκάλου, ποὺ παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν του θέλησιν διστάζει ν' ἀναλάβῃ τὸ φιλοσοφικὸ ξύπνημα καὶ τὴν φιλοσοφικὴν μόρφωση τοῦ νέου, ἐπειδὴ καμμιά βαθύτερη ἐπιταγὴ δὲν τοῦ τὸ προστάζει, — τὸ δράμα τοῦ νέου, ποὺ βρῆκε τὸν "Ἐνα, τὸν μοναδικὸν κι' ἀναντικατάστατο, ποὺ μόνος θὰ μποροῦσε νὰ τὸν σώσῃ μὲ τὴν διδασκαλίαν του, κι' ὅμως αὐτὸς τοῦ τὴν ἀρνεῖται, — τὸ δράμα τοῦ πατέρα, ποὺ γεμάτος ἀγωνία παρακολουθεῖ τὴν πάλην τοῦ γιου του, ἀπὸ τὴν ὁποίαν θὰ ἐξαρτηθῇ ἡ σωτηρία τῆς πιὸ ἀγαπημένης του ὑπάρξεως. Βλέπομε στὸ «ΘΕΑΓΗ». Τὸν μικρὸν αὐτὸν πλατωνικὸν διάλογον, ποὺ

τὴ γνησιότητά του κανεὶς πιά σήμερα δὲν μπορεῖ νὰ ὑποστηρίξη σοβαρά, συνιστοῦμε στοὺς νέους, πού ἀρχίζουν τὶς φιλοσοφικὲς τους σπουδές. Ὁ διάλογος αὐτὸς θὰ εἶναι γραμμένος ἀπὸ μαθητὴ—ἴσως κ' αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ Πλάτωνος—, πού θὰ πόνεσε πολὺ ἀπὸ τὴ σχέση του μὲ τὸ διδάσκαλο, πού θὰ ἔζησε τὸ πρόβλημα τῆς προσωπικῆς φιλοσοφικῆς ἐπικοινωνίας σὰν πρόβλημα τῆς ἴδιας του τῆς ὑποστάσεως. Πάντως ὅσοι ξέρουν νὰ διαβάζουν ἀρχαῖα φιλοσοφικὰ κείμενα ζοῦν σὲ τίς σελίδες τοῦ «Θεάγη» τὸ πρόβλημα αὐτὸ καὶ τὸν πόνο. Ἐπειδὴ ὅμως γιὰ ὅσους δὲν ἔχουν ἐξοικειωθῆ μὲ τ' ἀρχαῖα φιλοσοφικὰ σύμβολα, θὰ μπορούσε νὰ μείνῃ κλειστὴ ἡ οὐσία ἀκριβῶς τοῦ ἔργου,—κ' ἔπειδὴ θεωροῦμε τὴ γνωριμία αὐτοῦ τοῦ ἔργου ἀπαραίτητη σὲ κάθε φιλοσοφικὴ προμύηση, δίνομε μὴν ἀνάλυσή του, ὅπου τονίζομε ὁρισμένα σημεῖα τοῦ κ' ἐρμηνεύομε ἄλλα. Ἴσως ἔτσι κάνομε στὸν ἀμύητο ἀκόμη πῶς προσιτὸ τὸ μυστικὸ του.

Καὶ τοῦ «Θεάγη» τὸ κέντρο — ὅπως τόσων γνήσιων πλατωνικῶν διαλόγων — ἀποτελεῖ ὁ Σωκράτης, ἓνας Σωκράτης ὅμως, πού πολὺ λίγο μοιάζει στὸν πλατωνικό. Δὲν τοῦ λείπει μόνο ἡ ἀμίμητη ζωὴ τοῦ πλατωνικοῦ, μὰ καὶ τὸν χαρακτηρίζουν ἓνας δογματισμὸς, μιὰ ἀκαμψία καὶ μιὰ βαρύτης, πού ἀγνοεῖ ὁ Σωκράτης τοῦ Πλάτωνος. Παρ' ὅλη ὅμως αὐτὴ τὴν ἀνομοιότητα ἔχει κ' ὁ Σωκράτης τοῦ «Θεάγη» μιὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα δική του φιλοσοφικὴ ζωὴ.— Δίπλα του βλέπομε δυὸ ἀκόμη πρόσωπα : τὸ Δημόδοκο καὶ τὸ Θεάγη, ἓναν πατέρα κ' ἓνα γιό. Ὁ Δημόδοκος εἶναι ἓνας πλούσιος γεωργὸς μὲ βαθειὰ καὶ γνήσια σοβαρότητα αἰσθήματος, μὲ ἀληθινὴ ἀγάπη γιὰ τὸ γιό του, γεμᾶτος φροντίδα γιὰ τὸ δρόμο, πού ὁ νέος θὰ πάρῃ. Ἡ μακρὰ καὶ σοβαρὴ σχέση τοῦ γεωργοῦ μὲ τὴ γῆ, μὲ τὴ φύση, δίδαξαν στὸν πατέρα τὴ σημασία, πού ἔχει ἡ ἀνατροφὴ γιὰ τὸ «γέννημα» — ἡ παιδεία γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Κι' ὅταν ὁ γιός του, φουντωμένος ἀπὸ τὸ πάθος γιὰ τὴ σοφία, γιὰ τὴ δόξα καὶ γιὰ τὴ δύναμη, θέλησε νὰ κατέβῃ στὴν πόλη γιὰ νὰ σπουδάσῃ κοντὰ στοὺς σοφιστὲς, πού πουλοῦσαν, καθὼς ὑπόσχονταν, καὶ τὰ τρία, ὁ πατέρας, ἀνήσυχος, συνοδεύει τὸ παιδί του μ' ἐντεταμένη τὴ διαίσθησι, γιὰ νὰ μπορέσῃ, μ' αὐτὴν τοῦλάχιστον, νὰ προφυλάξῃ τὴν τόσο ἀγαπημένη του ὑπαρξὴ—τὴν ὑπαρξὴ τοῦ γιοῦ του! — ἀπὸ τοὺς κινδύνους, πού τυχὸν θὰ τὴν ἀπειλοῦσαν.

Θέλει μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια νὰ παραδώσῃ στὸ διδάσκαλο τὸ γιό του ὡς μαθητή. (Σήμερα οἱ γονεῖς μας ἀδιαφοροῦν σὲ τίνος διδασκάλου τὰ χέρια θὰ πέσωμε. Μᾶς στέλλουν ἀπλῶς στὸ πανεπιστήμιο). Τὸ συγκινητικὸ ζευγάρι τοῦ βιαστικοῦ γιοῦ, ποὺ δὲν βλέπει τὴν ὥρα νὰ βρῆ ἐπὶ τέλος τὸν πνευματικὸ του ὁδηγό, καὶ τοῦ διστακτικοῦ πατέρα, ποὺ δὲν ξέρει πῶς ν' ἀπομακρύνῃ τὴ βρυσήμαντη στιγμή τῆς μεγάλης ἀποφάσεως, συναντᾷ τὸ Σωκράτη, πού, κατὰ τὴ συνήθειά του, γυρίζει στοὺς ἀθηναίκοὺς δρόμους, ζητώντας νέους ἀξιους γιὰ ν' ἀσχοληθῆ κανεὶς μαζί τους. Τὸ πρόσωπο τοῦ πατέρα φωτίζεται. Γνωρίζει κ' ἐκτιμᾷ τὸ Σωκράτη. Ἄγνοεῖ τὸ ἀπρόσιτο στὸν ἀμόρφωτο γεωργὸ περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας του, μὰ γνωρίζει τὸ ἦθος, ποὺ γεμίζει τὸν ἄνθρωπο καὶ ποὺ θὰ πληρώνη βέβαια καὶ τὴ φιλοσοφική του διδασκαλία. Νὰ κάποιος, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ τοῦ φανῆ τώρα χρήσιμος — ἴσως σωτήριος! — «Σωκράτη», τοῦ λέγει μὲ φωνή, ὅπου τρέμει ὀλόκληρη ἡ ψυχὴ τοῦ πατέρα, «Σωκράτη, θᾶθελα νὰ σοῦ πῶ δυὸ λόγια ἰδιαιτέρως, ἂν ἔχῃς καιρὸ. Κι' ἂν πάλι δὲν ἔχῃς, ὄχι ὅμως καὶ γιὰ πολὺ σπουδαία δουλειά, κάνε μου τὴ χάρη νὰ βρῆς γιὰ μένα». Ὁ Σωκράτης βέβαια προσφέρεται πρόθυμα στὸν ἄνθρωπο, ποὺ φαίνεται πὼς ἔχει τόσο τὴν ἀνάγκη του. Κι' ἀποτραβιοῦνται καὶ οἱ τρεῖς σὲ μιὰ στοά, γιὰ νὰ συνομιλήσουν ἀνενόχλητοι.— Ἐκεῖ ὁ πατέρας ἀνοίγει τὴν καρδιά του μὲ τὴν αἰδῶ καὶ τὴ συστολὴ τῶν ἀνθρώπων, ποὺ αἰσθάνονται βαθεῖα καὶ σοβαρά. Κι' αὐτὲς ἀκόμη τὶς φροντίδες καὶ τὶς ἀνησυχίες, ποὺ τοῦ δίνει ἡ ἀγάπη του γιὰ τὸ γιό του, ἀποφεύγει νὰ τὶς δείξῃ γυμνὰ καὶ σὰν αὐτονόητες. Γιὰ νὰ τὶς ἀποκαλύψῃ ἀρχίζει νὰ μιλᾷ — σὰν γεωργὸς ποὺ εἶναι — γιὰ τὶς φροντίδες καὶ τὶς ἀνησυχίες, ποὺ τοῦ δίνουν τὰ φυτὰ του. Φαίνεται, λέγει, πὼς κι' ὁ ἄνθρωπος εἶναι σὰν τὰ φυτὰ. Τὸ νὰ τὰ φυτέψῃ καὶ εἶναι εὐκόλο. Ὅταν ὅμως μιὰ φορὰ φυτρώσουν, τότε ἀρχίζουν οἱ δυσκολίες. Τὰ ἴδια συμβαίνουν καὶ μὲ τοὺς ἀνθρώπους. «Τὸ νὰ σπείρω αὐτὸν ἐδῶ», λέγει ὁ πατέρας δείχοντας τὸ Θεάγη, «μοῦ ἦταν τὸ πιὸ εὐκόλο ἀπ' ὅλα, ἢ ἀνατροφή του ὅμως μὲ δυσκόλεψε κι' ὁ φόβος μου γι' αὐτὸν δὲν μ' ἄφησε οὔτε στιγμή ἡσυχῆ. Δὲν εἶναι ὥρα τώρα νὰ σοῦ διηγηθῶ ὅλα τὰ ἄλλα, μὰ ἡ τωρινὴ του ἐπιθυμία μ' ἀνησυχεῖ τρομερά. Καθὼς λέγει, ὦ Σωκράτη, θέλει νὰ γίνῃ σοφός! ». — Ἡ φήμη τῶν σοφιστῶν εἶχε φθάσει ὡς τὸ

χωριὸ τοῦ Θεάγη καὶ τὸν ξελόγιασε. Ὁ πόθος τῆς σοφίας δὲν τὸν ἄφηνε νὰ κοιμηθῆ κι' ὁ φιλόδοξος δὲν ἔπαυε νὰ ἐνοχλῆ τὸν πατέρα του «νὰ τοῦ πάρῃ» — καθὼς θὰ λέγαμε σήμερα — ἓνα δάσκαλο σοφίας, ἓνα σοφιστῆ. Ὁ πατέρας ὅμως δὲν πείθονταν. Ὁ πόθος τοῦ γυιοῦ του δὲν τοῦ φαίνονταν, λέγει, «ἀγεννῆς», μὰ «σφαλερὸς» — ἐπικίνδυνος. — «Τὰ χρήματα, ποὺ θὰ ξοδέψω εἶναι τὸ λιγώτερο ποὺ σκέπτομαι», βεβαιώνει ὁ πατέρας μὲ τὴ σοβαρὴ φωνή του· «νομίζω ὅμως, πὼς τὸ παιδί μου δὲν διατρέχει μικρὸ κίνδυνο ἐκεῖ, ὅπου τόσο βιάζεται νὰ πάῃ». Γι' αὐτὸ χάρηκε τόσο ποὺ συνάντησε τὸ Σωκράτη. Αὐτὸς θὰ μπορούσε νὰ τοῦ δώσῃ τὴ σωτήρια συμβουλή. — Ὁ Σωκράτης βέβαια θὰ βοηθήσῃ μὲ τὶς δυνάμεις του. Ἡ συμβουλή, ποὺ τοῦ ζητοῦν, λέγει, εἶναι πράγματι ἱερή. «Οὐ γὰρ ἔστι» — κι' ἀντιγράφουμε ἔδῶ τὰ ἴδια του τὰ λόγια — «οὐ γὰρ ἔστι περὶ ὅτου θειοτέρου ἢ ἀνθρώπου βουλευσαίτο ἢ περὶ παιδείας καὶ αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ οἰκείων». (122 b). — Ἄν ὅμως ὁ Σωκράτης εἶναι τόσο πρόθυμος νὰ βοηθήσῃ, δὲν μπορεῖ νὰ κάμῃ τίποτε πρὶν νὰ διευκρινήσουν τὸ ἀντικείμενο τῆς συσκέψεώς τους. — Τί ἀκριβῶς θέλει ὁ Δημόδοκος; Ποιὰ ἀκριβῶς εἶναι ἡ ἐπιθυμία τοῦ Θεάγη; Ὁ Σωκράτης δὲν ἀνέχεται τοὺς ἀόριστους καὶ ουγκεχυμένους πόθους, τὶς ἀβέβαιες λιποθυμίες τῆς ψυχῆς μπρὸς στὸ ἀσώματο, στὸ ἄμορφο νέφος μιᾶς μαγικῆς λέξεως, ποὺ χωρὶς νὰ σημαίνει τίποτε, φαίνεται σὰν νὰ σημαίνει τὸ πᾶν, — ποὺ ὑπόσχεται τὸ πᾶν, ἐνῶ δὲν μπορεῖ νὰ δώσῃ τίποτε. Μιὰ τέτοια ἐπικίνδυνη κ' ἀπατηλὴ λέξη ἦταν στὴν ἐποχὴ τῶν σοφιστῶν ἡ λέξη «σοφία». Τὶ δὲν σήμαινε γιὰ τοὺς νέους τῶν Ἀθηναίων ἡ λέξη αὐτή! Τὴ δύναμη τοῦ πνεύματος καὶ τὴν πολιτικὴν δύναμη, τὴν ἐξουσία πάνω σὲ ἀνθρώπους καὶ σὲ πράγματα, τὴ δόξα καὶ τὴν ἀθανασία, τὸ λαμπρὸ παρὸν καὶ τὴν αἰωνιότητα, τὴν ἐξίσωσι μὲ τοὺς θεοὺς. Ποιὸς νέος δὲν θάβαζε ὅλα του τὰ δυνατὰ γιὰ νὰ πείσῃ τὸν πατέρα του νὰ θυσιάσῃ τὰ χρήματα, ποὺ οἱ σοφιστῆς θ' ἀπαιτοῦσαν, κ' ἔτσι ν' ἀποκτήσῃ κι' αὐτὸς τὴν παντοδυναμίαν τῆς σοφίας; Καὶ ὁ ἄξιος καὶ ὁ ἀνάξιος ἔφηβος δὲν μπορούσαν ν' ἀχουν ἐκεῖνο τὸν καιρὸ διαφορετικὸς πόθος. Γι' αὐτὸ κι' ὁ Σωκράτης, σὰν ἀκούει τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Θεάγη, οὔτε ἐγκρίνει, μὰ οὔτε κι' ἀπορρίπτει. Ζητεῖ μόνο νὰ συνομιλήσῃ λίγο μὲ τὸν ἴδιο τὸ νέο γιὰ τοὺς πόθους καὶ τὶς ἀξιώσεις του. — Τότε γιὰ πρώτη φορὰ

στον διάλογο παίρνει τὸ λόγο κι' ὁ Θεάγης. Ὡς ἐκείνη τὴ στιγμή σιωποῦσε. Οἱ πλατωνικοὶ ἔφηβοι δὲν ἀγαποῦν νὰ μιλοῦν ἄκαιρα. Συχνὰ νομίζουμε, πὼς δὲν θάχαν τίποτε νὰ ποῦν. Συχνὰ δὲν ἔχουν πράγματι τίποτε νὰ ποῦν. Βιηθισμένοι στὴ σοβαρότητα τῆς νεότητος τους, κοκκινίζουν, ὅταν τοὺς ἀπευθύνει κανεὶς μιὰν ἐρώτηση—τί πλοῦτο ὅμως ἐσωτερικὸ ἀποκαλύπτει ἢ σύντομη ἀπάντηση, ποὺ δίνουν! Λύσις, Χαρμίδης, Θεαίτητος, Κλεινίας, καὶ τόσοι ἄλλοι πλατωνικοὶ ἔφηβοι, μοιάζουν σὰν ἀδελφοὶ στὴ σοβαρότητα καὶ στὸ βάθος τῆς νεότητος τους. Ἐνα εἶδωλό τους βλέπομε καὶ στὸ Θεάγη. Μιὰ ἀντανάκλαση τῆς χάριος τους φωτίζει καὶ αὐτόν, χωρὶς ὅμως ὁ Θεάγης νάχη τὴ σάρκα καὶ τὴ ζωντανία τῶν νέων, ποὺ ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων δημιούργησε.— Πῶς ὅμως νὰ μὴ συμπαθήσωμε πολὺ καὶ τὸν ἀναιμικὸ ἀδελφὸ τοῦ Μενέξενου; — Στίς ἐρωτήσεις τοῦ Σωκράτη — ποὺ κι' αὐτὲς δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ξερὴ καὶ ἐλάχιστη ζωντανὴ μίμηση τοῦ ὀλοζώντανου πλατωνικοῦ Σωκράτη — ἀπαντᾷ ὁ νέος μὲ τὴν ἐξωτερικὴν συστολὴν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ἀποφασιστικότητά, ποὺ χαρακτηρίζουν καὶ τοὺς γνήσιους ἀδελφούς του. Ὁ Σωκράτης προσπαθεῖ νὰ χύσῃ φῶς στοὺς βαθύτερους πόθους τοῦ νέου. Τί τὴν θέλει ἐπὶ τέλους τὴ σοφία; Γιατί τὸν κατέχει τόσο ἡ λαχτάρα της; Μήπως ἀπὸ φιλαρχία; Μήπως γιὰ νὰ ἄρχῃ «τῶν ἀνθρώπων τῶν ἐν τῇ πόλει συμπάντων» — γιὰ νὰ γίνῃ τύραννος; — Ὁ Σωκράτης κάμνει τὴν ἐρώτησιν μὲ εἰρωνικὸν, μὰ καὶ σοβαρὸν συγχρόνως βλέμμα, ποὺ φθάνει ὡς τὰ βάθη τοῦ παιδιοῦ. Καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ Θεάγη—ποὺ δίνει ἀσφαλῶς κοκκινίζοντας καὶ μὲ φλεγόμενα μάτια—εἶναι καταφατικὴ.— «ᾧ μιὰρέ! νὰ μᾶς γίνῃς λοιπὸν τύραννος ἢ θελες;» φωνάζει γελώντας ὁ Σωκράτης, ποὺ ἡ θρασεῖα φιλοδοξία τοῦ παιδιοῦ τὸν εὐχαριστεῖ, μὰ καὶ τὸν ἀνησυχεῖ συγχρόνως. Μιὰ τέτοια παιδικὴ φιλοδοξία μπορεῖ νὰ βγαίνη ἀπὸ τὴν πιὸ ἀξία, μὰ κι' ἀπ' τὴν πιὸ ἀνάξια ψυχὴ. Ἡ ἀπεριόριστη φιλαρχία εἶναι τὸ γνῶρισμα τῶν πιὸ δημιουργικῶν, τῶν πιὸ δυνατῶν ἀτόμων, ὅπως καὶ τῶν πιὸ ἄγονων καὶ ταπεινῶν ὑπάρξεων. «Ὡστε λοιπὸν ἐπειδὴ δὲν σ' ἔστειλε σὲ τυραννοδιδάσκαλο εἶχες παράπονα ἐναντίον τοῦ πατέρα σου;» ἔξακολουθεῖ εἰρωνικὸς καὶ συγχρόνως σοβαρὸς πάντα ὁ Σωκράτης. «Καὶ σύ, ὦ Δημόδοκε, δὲν ντρέπεσαι, ἐνῶ ἐγνώριζες ἀπὸ καιρὸ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ γιοῦ σου καὶ ἤξερες ποιοὺς θὰ μπορούσε νὰ τοῦ διδάξῃ τὴ σοφία, ποὺ ποθεῖ, νὰ μὴ θέλῃς

νά τοῦ κάμης τὸ χατῆρι; Μὰ τώρα μιὰ πού σὲ ἀπεκάλυψε μπροστά μου, ἄς σκεφθοῦμε μαζί ἐγὼ καὶ σὺ σὲ ποιὸν νὰ τὸν στείλωμε, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ τὸν κάμη τύραννο σοφό».—Παρ' ὅλη ὅμως αὐτὴ τὴν προτροπή, πού δὲν ἦταν παρὰ εἰρωνική, ὁ Σωκράτης ἀντὶ νὰ συσκεφθῆ μὲ τὸν πατέρα ξαναγυρίζει στὸ γυιό.—Βέβαια δὲν ὑπάρχει διδάσκαλος, πού νὰ μπορῆ νὰ μεταδώσῃ σοφία τυράννου. Ὁ Σωκράτης ὅμως κατέχει τὸ μυστικὸ τῆς ἀληθινῆς διδασκαλίας. . . Θᾶξιζε τάχα ὁ νέος ν' ἀσχοληθῆ κανεὶς μαζί του,—νὰ προσπαθῆσῃ νὰ τοῦ ξυπνήσῃ τὸ πάθος ὄχι πιά γιὰ τὴ σοφία τοῦ τυράννου, μὰ γιὰ τὴν ἀληθινὴ σοφία,—ν' ἀγωνισθῆ γιὰ νὰ τὸν κάμη γνήσια φίλαρχο καὶ φιλόδοξο—φιλόσοφο;—Αὐτὸ εἶναι τὸ σπουδαῖο πρόβλημα, πού ὁ Σωκράτης δὲν διατυπώνει, οὔτε κἂν ὑπαινίσσεται στὶς ἐρωτήσεις, πού ἀπευθύνει πρὸς τὸ νέο, μὰ πού μὲ ὅλες του τὶς δυνάμεις προσπαθεῖ νὰ λύσῃ.—Οἱ ἐρωτήσεις τοῦ Σωκράτη προκαλοῦν ἐπὶ τέλος ἕνα καλὸ σημεῖο. Ὁ Θεάγης τονίζει, πὼς ἡ ἐπιθυμία του δὲν εἶναι, καθὼς εἶχε πῆ στὴν ἀρχή, νὰ γίνῃ ἀπεριόριστος τύραννος, πού θᾶχε γιὰ στήριγμά του τὴ βία, μὰ πολιτικὸς ἄρχων, πού θᾶχε τὸ στήριγμά του στὴ θέληση τῶν ἀρχομένων. Δὲν ἀρνεῖται, πὼς ὁ ἀπραγματοποίητος πόθος του θᾶταν νὰ γίνῃ ὄχι ἀπλῶς τύραννος ὅλων τῶν ἀνθρώπων, μὰ καὶ Θεὸς ἀκόμη.—ποιὸς δὲν θὰ τὸ ποθοῦσε αὐτό; ρωτᾷ καὶ σὺ ἀκόμη, Σωκράτη, κι' ὅλοι οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι θὰ τᾶθελαν—ἡ συγκεκριμένη του ὅμως κ' ἴσως πραγματοποιήσιμη ἐπιθυμία του ἦταν νὰ γίνῃ ἕνα μεγάλος πολιτικὸς σὰν τὸ Θεμιστοκλῆ ἢ τὸν Περικλῆ.—Τὸ σημεῖο εἶναι ἐνθαρρυντικὸ κι' ὁ Σωκράτης σκέπτεται σοβαρώτερα τώρα, ἂν δὲν θᾶκαμε καλὰ ν' ἀναλάβῃ ὁ ἴδιος τὸ ξύπνημα καὶ τὴν παιδεία τοῦ νέου. Μὲ ἀξιοθαύμαστη μάλιστα τέχνη, χωρὶς αὐτὸς τίποτε νὰ ζητήσῃ, κάμνει τὸ νέο νὰ τοῦ προσφέρῃ αὐθόρμητα καὶ μὲ πάθος τὸν ἑαυτό του ὡς μαθητή. Ὁ Σωκράτης δείχνει ἔκπληξη πρὸς τὴν ἔκρηξη τοῦ νέου. Μὰ κι' ὁ πατέρας προσθέτει καὶ τὴ δική του παράκληση στὴν προσφορὰ τοῦ Θεάγῃ. «Ντρέπομαι νὰ πῶ πόσο πολὺ τὸ ἐπιθυμῶ», λέγει ὁ συγκινητικὸς πατέρας. «Σᾶς παρακαλῶ ὅμως καὶ τοὺς δύο· καὶ σένα νὰ θελήσῃς νὰ τὸν ἀναλάβῃς· καὶ σένα νὰ μὴ ζητᾷς ἄλλο διδάσκαλο ἐκτὸς ἀπ' τὸ Σωκράτη. Ἔτσι θὰ μὲ ἀπαλλάξετε ἀπὸ πολλὰς καὶ φοβερὰς φροντίδες». —Παρ' ὅλες ὅμως τὶς ἐγκάρδιες

παρακλήσεις ὁ Σωκράτης δὲν πείθεται. Καταλαβαίνει, λέγει, τὴ φροντίδα τοῦ πατέρα. Ποιὸς ὅμως βεβαιώνει, πὼς αὐτός, ὁ Σωκράτης, εἶναι ὁ ἐνδεδειγμένος ὁδηγός, διδάσκαλος τοῦ νέου; Ἄλλοι θὰ μπορούσαν ἀσφαλῶς νὰ διδάξουν περισσότερα στοὺς μαθητές τους. Ὁ Σωκράτης βεβαιώνει, πὼς δὲν εἶναι σοφὸς παρὰ σ' ἓνα μόνο — καὶ μάλιστα «μικρό», καθὼς λέγει, — μάθημα: στὰ ἐρωτικά.— Πίσω ἀπὸ τὴ βεβαίωση αὐτὴ τοῦ Σωκράτη μαντεύομε τὴν ἀπορία του, τὴν ἐρωτικὴ του ἀπορία: Θὰ μπορούσε νὰ δημιουργηθῆ γύρω σ' αὐτὸν καὶ στὸ Θεάγη ἡ ἐρωτικὴ ἐκείνη ἀτμόσφαιρα, ποὺ μόνη κάμνει δυνατὴ τὴν ἐπικοινωνία ἀνάμεσα σὲ δυὸ πρόσωπα, ποὺ μόνη ἐπιτρέπει τὴ φιλοσοφικὴ μετάδοση κ' ἐπαφή; Ὅπου δὲν ὑπάρχει ἔρως δὲν εἶναι δυνατὴ φιλοσοφικὴ συνομιλία, δὲν εἶναι δυνατὴ σχέση μετὰ διδασκάλου καὶ μαθητῆ. Γι' αὐτὸ κι' ὁ Σωκράτης παρ' ὅλες τὶς παρακλήσεις τοῦ Δημοδόκου, παρ' ὅλη τὴ φωτιά, ποὺ καίει στὰ μάτια τοῦ Θεάγη, δὲν ἀποφασίζει ν' ἀναλάβῃ τὴν παιδεία τοῦ νέου. Κ' ἐκφράζει τοὺς δισταγμούς του χωρὶς νὰ μιλήσῃ γιὰ ἔρωτα, μὰ γιὰ τὸ περίφημο δαιμόνιο — γιὰ τὴν ἄλογη αὐτὴ κι' ἀνεξήγητη φωνή, ποὺ κυβερνᾷ πάνω ἀπὸ κάθε λόγο τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Σωκράτη. Ἡ φωνὴ αὐτὴ «δύναται τὸ ἅπαν», λέγει ὁ Σωκράτης τοῦ «Θεάγη», στὶς σχέσεις του μὲ τοὺς μαθητές. Σὲ πολλὰς ἀπ' αὐτὰς τὶς σχέσεις ἡ ἄλογη φωνὴ — τὸ δαιμόνιο — ἐναντιοῦται, καὶ τότε καμμιά ὠφέλεια δὲν μπορεῖ νὰ προκύψῃ γιὰ τὸ νέο ἀπ' τὴν ἐπαφή του μὲ τὸ Σωκράτη: Ὁ Σωκράτης δὲν μπορεῖ ν' ἀναλάβῃ τὴν παιδεία ἐνὸς νέου, ποὺ εἶναι ἀπεχθὴς στὸ σκοτεινὸ κι' ἄλογο βάθος τῆς ὑπάρξεώς του.— Ἄλλοτε συμβαίνει ὁ νέος νὰ μὴν εἶναι ἀπεχθὴς σ' αὐτὸ τὸ βάθος, μὰ οὔτε κι' ὅπωςδήποτε νὰ τὸ συγκινή. Τὸ δαιμόνιο σωπαίνει. Σὲ τέτοια περίπτωση τίποτε δὲν ἐμποδίζει τὸ Σωκράτη νὰ ἔχῃ τὸ νέο κοντὰ του ὡς μαθητῆ, — βέβαιο ὅμως εἶναι, πὼς κι' αὐτὸς ὁ ἀδιάφορος στὸ δαιμόνιο νέος δὲν θὰ ὠφεληθῆ ἀπὸ τὴν σχέσιν του μὲ τὸ Σωκράτη.— Μόνος ἐκεῖνος θὰ ὠφεληθῆ, ποὺ θὰ συγκινήσῃ τόσο τὸ δαιμόνιο τοῦ Σωκράτη, ποὺ θὰ συγκινήσῃ τόσο τὸ σκοτεινὸ κι' ἄλογο βάθος τῆς ὑπάρξεως τοῦ Σωκράτη, ὥστε καὶ ἡ δύναμη αὐτοῦ τοῦ βάθους—καὶ ἡ δύναμη τοῦ δαιμονίου—θ' ἀναμιχθοῦν στὴν σχέσιν ἀνάμεσα στὸ διδάσκαλο καὶ στὸ μαθητῆ. Μόνον ἡ δύναμη τοῦ δαιμονίου, δύναμη ἐρωτικὴ, μπο-

ρεῖ νὰ ξυπνήσῃ τὸ μαθητὴ καὶ νὰ τὸν ἀνυψώσῃ σὲ μιὰν ἀνώτερη ζωὴ. Συχνὰ μάλιστα συμβαίνει, ὅταν ὁ μαθητὴς ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὸ διδάσκαλο, νὰ χάσῃ πάλι ὅ,τι κέρδισε κοντὰ του, νὰ πέσῃ πάλι στὴν πρὶν χαμηλὴ ζωὴ του, νὰ πάψῃ νὰ διαφέρει ἀπὸ τοὺς πολλοὺς κοινοὺς ἀνθρώπους. Αὐτὸ συνέβη — καθὼς διηγεῖται ὁ Σωκράτης — στὸ νεαρὸ Ἀριστείδη, ἕγγονο τοῦ μεγάλου Ἀριστείδη. Ἀφοῦ ἡ σχέση του μὲ τὸ Σωκράτη τὸν ἔκαμε σὲ μικρὸ διάστημα νὰ προοδεύσῃ ἔξαιρετικά, μιὰ ἐκστρατεία τὸν ἀνάγκασε ν' ἀπομακρυνθῇ. Μόλις ξαναγύρισε στὰς Ἀθήνας ἔτρεξε στὸ διδάσκαλο, γιὰ νὰ τοῦ ἐκμυστηρευθῇ «κάτι τὸ ἀπίστευτο, μὰ τοὺς Θεούς, κι' ὅμως ἀληθινό». «Ἐγὼ γὰρ ἔμαθον μὲν παρὰ σοῦ οὐδὲν πώποτε, ὡς αὐτὸς οἶσθα· ἐπεδίδουν δὲ ὅποτε σοι συνείην, κἂν εἴ ἐν τῇ αὐτῇ μόνον οἰκίᾳ εἶην, μὴ ἐν τῷ αὐτῷ δὲ οἰκήματι, καὶ ἔμοιγε ἐδόκουν πολὺ μᾶλλον ὅποτε ἐν τῷ αὐτῷ οἰκήματι ὢν λέγοντός σου βλέπομι πρὸς σέ, μᾶλλον ἢ ὅποτε ἄλλοσε ὄρῳν, πολὺ δὲ μάλιστα καὶ πλεῖστον ἐπεδίδουν ὅποτε παρ' αὐτόν σε καθοίμην ἐχόμενός σου καὶ ἀπτόμενος· νῦν δέ, πᾶσα ἐκείνη ἢ ἕξις ἐξερρύηκε» (130 d - e). — Θεία λοιπόν, ἄλογη κι' ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη θέληση εἶναι ἡ ὠφέλεια, ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν σχέση μὲ τὸ Σωκράτη — μὲ τὸν γνήσιο διδάσκαλο τῆς φιλοσοφίας. Ὁ Σωκράτης δὲν εἶναι — καθὼς λέγει — «ἐγκρατὴς τῆς ὠφελίας», ποὺ μπορεῖ νὰ προσφέρῃ στὸ μαθητὴ, καθὼς οἱ σοφιστὲς. Οἱ σοφιστὲς διδάσκουν στοὺς μαθητὲς τους κάτι τὸ βέβαιο: γνώσεις, ἐπιτηδειότητες, ποὺ κατέχει κανεὶς πραγματικὰ καὶ ποὺ μπορεῖ καὶ σ' ὅποιονδήποτε νὰ μεταδώσῃ. Ὁ Σωκράτης ὅμως δὲν κατέχει τίποτε τὸ βέβαιο — κι' ὅ,τι ὁ ἴδιος μὲ ἀγῶνα κατακτᾷ κάθε στιγμῇ, δὲν μπορεῖ νὰ τὸ μεταδώσῃ μὲ τὴν θέλησή του. Ἡ φιλοσοφία οὔτε κτῆμα εἶναι οὔτε μεταδίδεται στὸν πρῶτο τυχόντα. Γεννᾶται στὴν ἐπαφὴ τοῦ διδασκάλου μὲ τὸ μαθητὴ, ἂν τὸ θέλῃ τὸ δαιμόνιο, τὸ ἄλογο, σκοτεινὸ καὶ θεῖο βάθος τῶν ὑπάρξεων, ποὺ συνδέθησαν, — ἂν τὸ θέλῃ ὁ Θεός. — Στὴν περίπτωσι τοῦ Θεάγη τὸ σωκρατικὸ δαιμόνιο μένει βουβό. Ὁ Σωκράτης δὲν μπορεῖ ἀκόμη ν' ἀναλάβῃ τὴν παιδεία τοῦ νέου. Ἀφοῦ ὁ νέος δὲν συγκίνησε τὸ δαιμόνιο βάθος του, πρὸς τί νὰ ματαιοπονήσῃ κρατώντας τον κοντὰ του; Προτιμώτερο θὰ ἦταν νὰ τὸν ἔστελνε στοὺς σοφιστὲς. Ἐκεῖ τοῦλάχιστον θ' ἀποκτοῦσε γνώσεις βέβαιες κ' ἴσως ἔξωτερικὰ χρήσιμες. — Ὁ

Θεάγης ὅμως δὲν θέλει νὰ τὸ πάρη ἀπόφαση, νὰ παραιτηθῆ. Μιὰ ποῦ βρῆκε τὸ δυνατὸ Σωτῆρα του, τὸν ἄρπαξε μὲ ὅλες του τὶς δυνάμεις καὶ εἶναι διατεθειμένος, σὰν ἄλλος Ἰακώβ, καὶ μὲ τὴ βία ἀκόμη νὰ τοῦ ἀποσπάσῃ τὴν εὐλογία του. Νομίζομε πὼς τὸν ἀκοῦμε ἤδη νὰ φωνάζῃ κι' αὐτός: «Δὲν θὰ σ' ἀφήσω νὰ φύγῃς, ἂν δὲν μ' εὐλογήσῃς!» — Γιατὶ νὰ μὴν προσπαθῆσουν, λέγει, νὰ μεταπείσουν τὸ δαιμόνιο; Ἄς συνεχίσουν τὴ σχέση τους, κι' ἂν τὸ δαιμόνιο ἐξακολουθεῖ νὰ μένη ἀσυγκίνητο, ἄς προσπαθῆσουν «μὲ προσευχὲς καὶ μὲ θυσίαι καὶ μὲ ὅ,τι ἄλλο συνιστοῦν οἱ μάντιες» νὰ τὸ συγκινήσουν.— Κι' ὁ πατέρας εἶναι σύμφωνος μὲ τὸ γυιό του.— «Μὴν ἀντείπῃς» παρακαλεῖ τὸ Σωκράτη «σ' ὅ,τι προτείνει τὸ παιδί. Γιατὶ μιᾶ σωστὰ ὁ Θεάγης». — «Ἄλλ' εἰ δοκεῖ χρῆναι οὕτω ποιεῖν, οὕτω ποιῶμεν», ἀπαντᾷ ὁ Σωκράτης.— Κι' ὁ διάλογος τελείωσε ὅπως ἡ πρώτη πράξις ἐνὸς δράματος. Τὸ δραματικὸ πρόβλημα ἐτέθη κ' εἴμαστε ὅλο ἀναμονὴ γιὰ τὴ συγκεκριμένη λύση. Ἡ φιλοσοφία ὅμως μπορεῖ νὰ θέτῃ προβλήματα, δείχνοντάς μας μιὰ συγκεκριμένη περίπτωσι, δὲν εἶναι ὅμως ὑποχρεωμένη καὶ νὰ ἱκανοποιῇ τὴν περιέργειά μας τῆς στιγμῆς, προσφέροντάς μας τὴ συγκεκριμένη λύση. Τὴ συγκεκριμένη λύση τοῦ προβλήματος, ποῦ ἡ φιλοσοφία γεννᾷ μέσα μας, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ τὴ δώσωμε ἑμεῖς οἱ ἴδιοι μὲ τὴ ζωὴ μας, μὲ τὸν ἀγῶνα μας, μὲ τὸ αἷμα μας. Ἄν ζοῦμε κάποια καλλιτεχνήματα χωρὶς εὐθύνη καὶ κίνδυνο, τὰ φιλοσοφικὰ προβλήματα μόνο ὑπεύθυνα καὶ μὲ κίνδυνο τοῦ εἶναι μας δλόκληρου ζοῦμε πραγματικά. Τί θὰ σήμαινε γιὰ τὴν ὑπόστασή μας, ἂν μαθαίναμε πὼς ὁ Θεάγης κατώρθωσε ἢ δὲν κατώρθωσε νὰ συγκινήσῃ στὸ τέλος τὸ δαιμόνιο τοῦ Σωκράτη; Γιὰ τὴν ὑπόστασή μας ὅμως σημαίνει τόσα τὸ ἂν ἑμεῖς θὰ κατορθώσωμε νὰ βροῦμε τὸ δικό μας Διδάσκαλο κι' ἂν θὰ πραγματοποιήσωμε μαζί του τὸν ἑαυτό μας!

Τὸ ζήτημα τοῦ πνευματικοῦ ὁδηγοῦ εἶναι τὸ σπουδαιότερο ζήτημα τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς νέου. Ἄν ὁ νέος ἔχῃ πνευματικὴ, φιλοσοφικὴ τάση, θὰ ζητήσῃ, ἔστω κι' ἀσυνείδητα νὰ βρῆ τὸν ὁδηγό του. Θὰ πλανηθῆ πολλές φορές, γιὰτὶ ἡ λαχτᾶρα του θὰ τὸν κάμῃ νὰ βλέπῃ τὸν ποθητὸ στὰ πρόσωπα τυχαίων ἄλλων. Θ' ἀναγνωρίζῃ τὴν πλάνη τοῦ καὶ θὰ

Ξαναρχίζει να ψάχνει ὡς ἐκεῖ πού θά βρῆ τὸν ἀληθινό του διδάσκαλο. — Μπορεῖ ὅμως καὶ νὰ μὴν τὸν εὔρη. Μπορεῖ μιὰ πλάνη του νὰ τοῦ γίνη ὀλέθρια. Μπορεῖ τυφλωμένος ἀπὸ τὴν ἔνταση τῆς ἀνάγκης του νὰ συνάντησε τὸν ὀδηγό, πού θά τοῦ ἔδειχνε τὸ δρόμο του, κι' ὅμως νὰ μὴν τὸν πρόσεξε, νὰ τὸν παραγνώρισε καὶ νὰ τὸν προσπέρασε, φεύγοντας γιὰ πάντα μακριά του. Μπορεῖ νὰ προσκολλήθηκε σὲ κάποιον, πού νὰ μὴν ἦταν αὐτός, πού ζητοῦσε, καὶ νὰ ἐπέμεινε στὴν πλάνη του. — Πρέπει πολὺ νὰ προσέχη ὁ νέος στὴν ἐκλογή ἐκείνου, σιὸν ὁποῖον θά ἐμπιστευθῆ τὸν ἑαυτό του. Χωρὶς τὴ δυσπιστία, πού ξεραίνει κάθε ψυχικὴ πηγὴ, — χωρὶς ὅμως καὶ τὴν ἐπιπόλαιη μέθη, πού ἀλλοιώνει τὴν πραγματικότητα, ἄς πλησιάσει τοὺς πιθανοὺς διδασκάλους. "Ἄς ψαύσει μὲ τὴν ἐσωτερικὴ του ἀφῆ τὴν ὑπόστασή τους κι' ἄς δοκιμάσει μ' ὅλους τοὺς δυνατοὺς τρόπους τὴν πραγματικότητά τους. Γιατὶ διατρέχει τὸν κίνδυνο νὰ μὴν ἔχει μπροστά του παρὰ πλάσματα τῆς φαντασίας του, πού δὲν ὑπάρχουν μέσα στὸν πραγματικὸ χῶρο. Τὸν γνήσιο καὶ γόνιμο ἐνθουσιασμὸ γεννᾷ μόνο ἡ πραγματικότης. Κάθε ἄλλος εἶναι ἐπικίνδυνος, ὀλέθριος, — ἓνας ἐχθρὸς τῆς ὑποστάσεώς μας, πού ἡ φιλοσοφία ζητᾷ νὰ ξερριζώσει ἀπὸ μέσα μας. — Ὅταν ὁ Ἴπποκράτης, ὁ νέος τοῦ πλατωνικοῦ «Πρωταγόρα», μαθαίνει, πὼς ὁ περίφημος ἀβδηρίδης σοφιστὴς βρίσκεται στὰς Ἀθήνας, τρελλὸς ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ γίνη μαθητὴς του, ὁρμᾷ «ἔτι βαθέος ὄρθρου» στὸ σπῆτι τοῦ Σωκράτη γιὰ νὰ τὸν παρακαλέσει νὰ τὸν συστήσει στὸν Πρωταγόρα. «Καὶ νῦν ἦκω παρὰ σέ, ἵνα ὑπὲρ ἐμοῦ διαλεχθῆς αὐτῷ. Ἐγὼ γάρ ἅμα μὲν καὶ νεώτερός εἰμι, ἅμα δὲ οὐδὲ ἑώρακα Πρωταγόραν πώποτε οὐδ' ἀκήκοα οὐδέν· ἔτι γάρ παῖς ἦ ὅτε τὸ πρότερον ἐπεδήμησε. Ἀλλὰ γάρ, ὦ Σώκρατες, πάντες τὸν ἄνδρα ἐπαινοῦσιν καὶ φασιν σοφώτατον εἶναι λέγειν· ἀλλὰ τί οὐ βαδίζομεν παρ' αὐτόν, ἵνα ἔνδον καταλάβωμεν; . . . Ἀλλ' ἴωμεν». — Νὰ μιὰ ἐπικίνδυνη ὁρμὴ! Ὁ Σωκράτης ὅμως μὲ τὴν πρόφραση, πὼς εἶναι πολὺ νωρὶς γιὰ νὰ ἐπισκεφθοῦν ξένους ἀνθρώπους, προτείνει στὸ νέο νὰ κάμουν μερικοὺς γύρους στὴν αὐλὴ ὡς πού νὰ ξημερώσει. Κ' ἐκεῖ ἀρχίζει μιὰ συνομιλία μαζί του, πού κάθε νέος πρέπει νὰ μελετήσῃ βάζοντας τὸν ἑαυτό του, στὴ θέση τοῦ Ἴπποκράτη. — Τὸ περίφημο ὄνομα τοῦ «σοφωτάτου» Πρωταγόρα ἔφθασε γιὰ νὰ γεννήσῃ στὸ νέο τὸ πιὸ ἀνυπόμονο πάθος. Ὁ

Ἴπποκράτης δὲν βλέπει τὴν ὥρα νὰ παραδώσῃ τὸν ἑαυτό του στὰ χέρια τοῦ ἀγνώστου, πού ποτὲ δὲν εἶδε, — ἐνῶ εἶχε μπροστά του τὸν ὀδηγό, πού ἀσφαλῶς θὰ τοῦ ἔδειχνε τὸ δρόμο του : τὸ Σωκράτη. Κ' ἤθελε νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸ διδάσκαλο, πού θὰ τὸν ἔσωζε, μόνο ὡς τὸ μέσον, πού θὰ τὸν ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὴ σωτηρία του. — Ἡ στιγμή εἶναι κρίσιμη. Θὰ μπορέσῃ ὁ Σωκράτης νὰ ξαναφέρῃ τὸν Ἴπποκράτη στὴ σωτήρια νηφαλιότητα, πού θὰ ξανάδινε στὸν ἑαυτό του τὸ νέο, πού θὰ τοῦ ἔκαμνε ὄρατὴ τὴ γυμνὴ πραγματικότητα καὶ θὰ τοῦ καθιστοῦσε δυνατὸ τὸ γνήσιο ἐνθουσιασμό ; Ἡ ὀρθρινὴ ὥρα — ἢ τόσο πρόσφορη μὲ τὸ ἡμίφως τῆς γιὰ τὴ συγκέντρωση καὶ τὴν περισυλλογὴ — θ' ἄφερνε καὶ στὴν ψυχὴ τοῦ νέου τὸ ξημέρωμα ; Σὲ μιὰν ἐρώτησιν τοῦ Σωκράτη βλέπομε τὸν Ἴπποκράτη νὰ κοκκινίζει (312). « Ἰδὴ γὰρ ὑπέφαινέν τι ἡμέρας, ὥστε καταφανῆ αὐτὸν γενέσθαι ». Καὶ νοιώθομε πὼς τὸ φῶς, πού ἀρχισε ν' ἀπλώνεται, δὲν εἶναι μόνο τὸ ἐξωτερικό, πού φέρνει ὁ ἥλιος, μὰ καὶ τὸ ἐσωτερικό, πού ξυπνᾷ τὴν ψυχὴ. Τὸ ρόδινο χρῶμα, πού ἔβαψε τὸ πρόσωπο τοῦ Ἴπποκράτη ἦταν τὸ σημεῖο τῆς δικῆς του αὐγῆς. Ὁ Λόγος, πού ἀρχισε μέσα του ν' ἀνατέλλῃ, διέλυε τὴ νύκτα τῆς ἀλογῆς μανίας του καὶ τὸν ἔκαμνε ἱκανὸ ν' ἀκούσῃ καὶ νὰ νοιώσῃ τὰ βαρυσήμαντα λόγια :

« Οἶσθα εἰς οἶόν τινα κίνδυνον ἔρχῃ ὑποθήσων τὴν ψυχὴν ; Ἡ εἰ μὲν τὸ σῶμα ἐπιτρέπειν σε ἔδει τῶ διακινδυνεύοντα ἢ χρηστὸν γενέσθαι ἢ πονηρόν, πολλὰ ἂν περισκέψω εἴτ' ἐπιτρεπτέον εἴτε οὐ, καὶ εἰς συμβουλήν τούς τε φίλους ἂν παρεκάλεις καὶ τοὺς οἰκείους σκοπούμενος ἡμέρας συχνάς· ὁ δὲ περὶ πλείονος τοῦ σώματος ἢ γῆ, τὴν ψυχὴν, καὶ ἐν ᾧ πάντ' ἐστὶν τὰ σὰ ἢ εὖ ἢ κακῶς πράττειν, χρηστοῦ ἢ πονηροῦ αὐτοῦ γενομένου, περὶ δὲ τούτου οὔτε τῶ πατρὶ οὔτε τῶ ἀδελφῶ ἐπικοινωνῶ οὔτε ἡμῶν τῶν ἐταίρων οὐδενί, εἴτ' ἐπιτρεπτέον εἴτε καὶ οὐ τῶ ἀφικομένῳ τούτῳ ξένῳ τὴν σὴν ψυχὴν, ἀλλ' ἐσπέρας ἀκούσας, ὡς φῆς, ὀρθριος ἦκων περὶ μὲν τούτου οὐδένα λόγον οὐδὲ συμβουλήν ποιῆ, εἴτε χρὴ ἐπιτρέπειν σαντὸν αὐτῶ εἴτε μή, ἔτοιμος δ' εἰ ἀναλίσκειν τὰ τε σαντοῦ καὶ τὰ τῶν φίλων χρήματα, ὡς ἤδη διεγνώκως ὅτι πάντως συνεστέον Πρωταγόρῳ, ὃν οὔτε γινώσκεις, ὡς φῆς, οὔτε διείλεξαι οὐδεπώποτε, σοφιστὴν δ' ὀνομάζεις, τὸν δὲ

σοφιστήν ὃ τί ποτ' ἔστιν φαίνη ἀγνοῶν, ᾧ μέλλεις σαυτὸν ἐπιτρέπειν ; . . . "Ορα, ᾧ μακάριε, μὴ περὶ τοῖς φιλτάτοις κυβεύης τε καὶ κινδυνεύης. Καὶ γὰρ δὴ καὶ πολὺ μείζων κίνδυνος ἐν τῇ τῶν μαθημάτων ὄνῃ ἢ ἐν τῇ τῶν σιτίων. Σιτία μὲν γὰρ καὶ ποτὰ πριάμενον παρὰ τοῦ καπήλου καὶ ἐμπόρου ἔξεστιν ἐν ἄλλοις ἀγγείοις ἀποφέρειν, καὶ πρὶν δέξασθαι αὐτὰ εἰς τὸ σῶμα πιόντα καὶ φαγόντα, καταθέμενον οἴκαδε ἔξεστιν συμβουλεύσασθαι, παρακαλέσαντα τὸν ἐπαῖοντα, ὅτι τε ἔδεστέον ἢ ποιτέον καὶ ὅτι μὴ, καὶ ὅποσον καὶ ὅποτε· ὥστε ἐν τῇ ὄνῃ οὐ μέγας ὁ κίνδυνος. Μαθήματα δὲ οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῳ ἀγγείῳ ἐπενεγκεῖν, ἀλλ' ἀνάγκη καταθέντα τὴν τιμὴν τὸ μάθημα ἐν αὐτῇ τῇ ψυχῇ λαβόντα καὶ μαθόντα ἀπιέναι ἢ βεβλαμμένον ἢ ὠφελημένον».
(313—314 b).

Τὰ «μαθήματα», πού ἐννοεῖ ὁ Σωκράτης, δὲν εἶναι ἀπλὲς ἀντικειμενικὲς γνώσεις, πού ὁποιοσδήποτε θὰ μπορούσε νὰ διδαχθῇ, νὰ συκρατήσῃ ἢ νὰ λησμονήσῃ, χωρὶς ἢ βαθυτέρῃ σφαῖρα τοῦ ἑαυτοῦ του νὰ θιγῇ διόλου. Τέτοια «μαθήματα» δὲν θάταν ἐπικίνδυνα γιὰ τὴν ὑπόστασι τοῦ νέου. Ἡ ξερὴ ἐπιστημονικὴ γνώση, ὅσο μένει ἀπλὴ γνώση, μπαίνει, μένει μέσα μας ἢ καὶ χάνεται ἀπὸ μέσα μας, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημάνη τίποτε γιὰ τὴν οὐσία τῆς ὑπάρξεώς μας, — γιὰ τὴν «ψυχὴ» μας, θάλεγε ὁ Πλάτων. Ἡ φιλοσοφία ὅμως δὲν εἶναι τέτοια γνώση. Τὰ φιλοσοφικὰ «μαθήματα» εἶναι «τροφή τῆς ψυχῆς», λέγει ὁ Σωκράτης (313 c). Ὅταν μιὰ φορὰ τὰ καταλάβωμε ὁ λόγος τους γίνεται δικός μας λόγος—ἢ οὐσία τους δική μας οὐσία. Ἀλλοίμονο λοιπὸν σὲ κεῖνον, πού ἀντὶ νὰ τραφῇ μὲ γνήσιους λόγους καὶ γνήσιες οὐσίες τρέφεται μὲ «μαθήματα» «πονηρά». Ὅποιος διδαχθῇ μιὰν ἱστορικὴ ἀνακρίβεια, δὲν θὰ βλαφθῇ μ' αὐτό. Ὅποιος ὅμως διδαχθῇ ἓνα ψεῦδος φιλοσοφικό, κινδυνεύει σ' ὅλη του τὴν ὑπόστασι. Κι' ὅταν λέμε «ψεῦδος φιλοσοφικό» δὲν ἐννοοῦμε μιὰν — ἔστω καὶ σκόπιμη — ἀνακρίβεια στὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ἢ στὴν ἐρμηνεία ἐνὸς φιλοσοφικοῦ κειμένου. Οἱ γνήσιοι φιλόσοφοι χρησιμοποιοῦν συχνὰ τὴν ἀνακρίβεια, τὴν παρερμηνεία — κι' αὐτὴ τὴ σκόπιμη ἀκόμη, — γιὰ νὰ ἐκφράσουν μιὰν ἀλήθεια φιλοσοφική. Στὴ σφαῖρα τῆς φιλοσοφίας δὲν

ισχύουν τὰ μέτρα, πού ἰσχύουν στὴν ἐπιστήμη. Γιὰ νὰ ἐκφράση ὁ Ἄριστοτέλης τὴ ἀλήθειά του, παρερμήνευσε — κάποτε καὶ σκόπιμα — τὸν Πλάτωνα, — ὅπως κι’ ὁ Πλάτων παρερμήνευσε τοὺς σοφιστές, γιὰ νὰ ἐκφράση τὴ δική του ἀλήθεια. Ὁ Ἔγγελος χάριν τοῦ δικοῦ του ζωντανοῦ πνεύματος σκότωσε στὴν «ἱστορία τῆς φιλοσοφίας» του τὸ ἀκριβὲς πνεῦμα ὅλων τῶν φιλοσόφων τοῦ παρελθόντος. Μὲ τὴν πράξη του ὅμως αὐτὴ δὲν ἀμάρτησε φιλοσοφικά. Θ’ ἀμάρτανε ἀκριβῶς, ἂν ἀντὶ νὰ φροντίσει γιὰ τὴ συντήρηση τῆς ζωῆς τοῦ δικοῦ του πνεύματος, δὲν ἐνδιαφερόταν παρὰ γιὰ νὰ σώσει τὴν ἀκρίβεια τοῦ πνεύματος ὅλων τῶν ἄλλων. Μιὰ τέτοια προσπάθεια δὲν θάταν κἂν «φιλοσοφικὸ μάθημα». Ἡ ἀκριβὴς ἐπανάληψη τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ δογμάτων δὲν ἐνδιαφέρει ἄμεσα τὴ φιλοσοφία. Δὲν ἔχει κάποια σημασία παρὰ γιὰ τὴν ἱστορικὴ γνώση. Γιὰ νὰ φιλοσοφήσει κανεὶς δὲν ἀρκεῖ νὰ μάθῃ πῶς οἱ ἄλλοι διατύπωσαν τὴ φιλοσοφία τους. Τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας μένει, ὅσο περιορίζεται στὴν ἐπιστημονικὴ ἀκρίβεια, προφιλοσοφικὸ μάθημα. Ἡ ἐκμάθηση τοῦ τρόπου, μὲ τὸν ὁποῖον ἄλλοι διατύπωσαν τὴ φιλοσοφία τους, δὲν σημαίνει κ’ ἐκμάθηση τῆς φιλοσοφίας. Φιλοσοφεῖ κανεὶς δημιουργώντας ἢ ἀναδημιουργώντας μὲ τὸν ἀνεξάρτητο κ’ ἐλεύθερο λόγο του· τὴ στιγμὴ ὅμως πού μαθαίνει κανεὶς παθητικὰ τὶς διδασκαλίες τῶν ἄλλων, δὲν ἔχει οὔτε ἀνεξαρτησία οὔτε ἐλευθερία. Δὲν δημιουργεῖ, οὔτε ἀναδημιουργεῖ, μὰ ἐπαναλαμβάνει.

«Ἐκεῖνος,» λέγει ὁ Κάντ,¹⁾ «πού ἔμαθε ἕνα φιλοσοφικὸ σύστημα, τοῦ Βόλφ παραδείγματος χάριν, κι’ ἂν ἀκόμη κατέχη στὸ κεφάλι του ὅλες τὶς ἀρχές, τὶς διασαφήσεις, τὶς ἀποδείξεις, μαζὶ μὲ δλόκληρη τὴ διαίρεση τοῦ οἰκοδομήματος καὶ θὰ μπορούσε νὰ τὰ παίξῃ στὰ δάκτυλά του, — ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πλήρη ἱστορικὴ, δὲν ἔχει καμμιά ἀλλήλη γνώση τῆς φιλοσοφίας τοῦ Βόλφ. Γνωρίζει καὶ κρίνει μόνο ὅ,τι τοῦ δόθηκε. Ἄν τοῦ ἀμφισβητήσῃ ὅμως κανεὶς ἕναν ὀρισμὸ, δὲν θὰ ξέρῃ πού νὰ βρῇ ἕναν ἄλλον. Μορφώθηκε μὲ ξένο λόγο, ἀλλὰ ἢ ἰκανότης, πού ἐπαναλαμβάνει κἄτι μέσα μας, δὲν εἶναι δημιουργικὴ ἢ γνώση

1) Kant, Kritik der reinen Vernunft II, drittes Hauptstück: die Architectonik der reinen Vernunft (ἔκδοσις Reclam, neu herausgegeben von Raymund Schmidt σελ. 843).

δηλαδή δὲν γεννήθηκε μέσα του ἀπὸ τὸ δικό του λόγο, καί, παρ' ὄλο πὸν ἦταν, ἀντικειμενικά, γνώση λογική, δὲν εἶναι τώρα, ὑποκειμενικά, παρὰ ἀπλῶς ἱστορική. Αὐτός, πὸν τὴ συνέλαβε καὶ τὴ συγκράτησε καλά, πὸν τὴν ἔμαθε δηλαδή, δὲν εἶναι παρὰ τὸ ἀντίγραφο ἐνὸς ζωντανοῦ ἀνθρώπου».

Τὸ νὰ γίνῃ ἄψυχο ἀντίγραφο εἶναι ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος τοῦ σπουδαστοῦ τῆς φιλοσοφίας.—Φιλοσοφία σήμαινε στὴν ἀρχὴ—καὶ ἠἄπρεπε νὰ σημαίνει καὶ σήμερα—τὴν ἀγάπη, τὸν ἔρωτα, τὴν ὁρμὴ πρὸς τὴ σοφία, τὴν προσπάθεια νὰ φθάσῃ κανεὶς μ' ὄλες του τίς δυνάμεις στὸ ἀπόλυτο, νὰ τὸ κατακτήσῃ. Μπορεῖ κανεὶς νὰ φιλοσοφῇ χωρὶς νὰ ἔκφρασῃ προφορικὰ ἢ γραπτὰ—χωρὶς νὰ διατυπώσῃ—τὴ φιλοσοφία του. Τὸν ἀγῶνα τους ὅμως γιὰ τὴν κατάστησι τῆς σοφίας πολλοὶ μεγάλοι φιλόσοφοι δὲν ἄφησαν ἀνέκφραστο. Γιὰ νὰ βοηθήσουν καὶ τὸν ἑαυτὸ τους καὶ τοὺς ἄλλους στὸ δρόμο πρὸς τὴ σωτηρία «δίδαξαν» προφορικὰ ἢ καὶ γραπτὰ. Ἔτσι κατέχομε ἀνεκτίμητα βιβλία, ἱερὰ κείμενα γραμμένα μὲ πολύτιμο αἷμα, γεμᾶτα νεύματα, νόμους κ' ἐντολὰς γιὰ μιὰν ὑψηλὴ ζωὴ. Δίπλα ὅμως στοὺς γνήσιους φιλοσόφους παρουσιάσθηκαν καὶ πλῆθος ἀπὸ μικρὰς ὑπάρξεις μὲ τὴν ἀξίωσι πὼς κι' αὐτὲς φιλοσοφοῦν. Μᾶς ἄφησαν κι' αὐτὲς βιβλία—σωροὺς ἀπὸ τόμους, Ἡ ἀνοησία τῶν ἀμύητων ἀνακάτωσε καὶ τὰ βιβλία τῶν μικρῶν μὲ τὰ βιβλία τῶν μεγάλων κ' ἔδωσε σ' ὄλα τὸ γενικὸ ὄνομα τῆς φιλοσοφίας. Ἡ φιλοσοφία ἐν τῷ μεταξὺ ἔχασε σιγὰ-σιγὰ τὸ ἀρχικὸ τῆς ὄνομα καὶ κατέληξε νὰ σημαίνει ὄχι πιά τὴν τάσι πρὸς τὴ σοφία, μὰ τὴν ἴδια τὴ σοφία. Κι' ὁ σπουδαστὴς τῆς φιλοσοφίας, ἀντὶ νὰ ζητᾶ ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν φιλοσοφικῶν κειμένων νὰ ἐμπνευσθῇ τὸν ἐνθουσιασμό, τὸν ἔρωτα, πὸν μεταβάλλει ὀλόκληρη τὴν ὑπάρξι σὲ μιὰ τάσι πρὸς τὸ ἀπόλυτο, κατάντησε νὰ νομίζει, πὼς μαθαίνοντας τίς «φιλοσοφικὰς» διατυπώσεις ἄλλων κατακτᾶ ἤδη τὸ ἀπόλυτο καὶ γίνεται πράγματι σοφός.—Ὁ Σωκράτης διηγεῖται στὸ «Φαῖδρο» ἕναν χαρακτηριστικὸ μῦθο : Ὅταν ὁ ἐφευρέτης τῆς γραφῆς, ὁ αἰγύπτιος θεὸς Θεῦθ, ἀπεκάλυψε γιὰ πρώτη φορὰ στὸ βασιλεῖα τῶν αἰγυπτίων Θεβῶν τὴν ἐφεύρεσί του, συνώδευσε τὴν ἐπίδειξι τῆς τέχνης καὶ μὲ τὸ ἐγκώμιό της : «Ἡ γνώσι τῆς γραφῆς» εἶπε «θὰ κάμη τοὺς αἰγυπτίους σοφώτερους καὶ μνημονικώτερους· γιὰτὶ ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τὸ φάρμακο τῆς μνήμης καὶ

τῆς σοφίας». Ὁ φρόνιμος ὅμως βασιλεὺς τοῦ ἀπάντησε: «ὦ, τεχνικώτατε, Θεύθ, σ' ἄλλον ἀνήκει ἢ ἱκανότης νὰ ἐφευρίσκη μιὰ τέχνη καὶ σ' ἄλλον νὰ κρίνη, ἂν ἡ τέχνη αὐτὴ θᾶναι ὠφέλιμη ἢ βλαβερὴ σ' αὐτούς, πού θὰ τὴν χρησιμοποιήσουν. Καὶ σὺ τώρα σὰν πατέρας τῆς γραφῆς τῆς ἀπέδωσες ἀπὸ τὴν πολὺ σου ἀγάπη τ' ἀντίθετα ἀκριβῶς ἀποτελέσματα ἀπὸ τὰ πραγματικά της.

Τοῦτο γὰρ τῶν μαθόντων λήθην μὲν ἐν ψυχαῖς παρέξει μνήμης ἀμελετησίᾳ, ἅτε διὰ πίστιν γραφῆς ἔξωθεν ὑπ' ἄλλοτριῶν τύπων, οὐκ' ἐνδοθεν αὐτοὺς ὑφ' αὐτῶν ἀναμιμνησκομένους· οὐκ οὖν μνήμης, ἀλλ' ὑπομνήσεως φάρμακον εὔρες. Σοφίας δὲ τοῖς μαθηταῖς δόξαν, οὐκ ἀλήθειαν πορίζεις· πολυήκοοι γάρ σοι γενόμενοι ἄνευ διδαχῆς, πολυγνώμονες εἶναι δόξουσιν, ἀγνώμονες ὡς ἐπὶ τὸ πλῆθος ὄντες, καὶ χαλεποὶ συνεῖναι, δοξόσοφοι γεγονότες ἀντὶ σοφῶν» (274 c—275 b).

«Πολυμαθίη νόον ἔχειν οὐ διδάσκει» εἶχε πῆ ἤδη ὁ Ἡράκλειτος.¹⁾ — Ἄς μὴ νομίση ὁ σπουδαστὴς τῆς φιλοσοφίας, πὼς μελετώντας τὰ φιλοσοφικὰ συγγράμματα—ἀκόμη καὶ τὰ πιὸ βαθειὰ—θὰ κατορθώση ποτὲ νὰ γίνῃ σοφός. «Δὲν μαθαίνει ποτὲ κανεὶς φιλοσοφία» λέγει ὁ Κάντ, (πού δίνει στὴ λέξη «φιλοσοφία» ὄχι τὴν πρώτη, τὴν ἀρχικὴ τῆς σημασίας τῆς ὑποκειμενικῆς τάσεως πρὸς τὴ σοφία, μὰ τὴν ἐκφυλισμένη κι' ἀπατηλὴ τῆς σοφίας). «Τὸ πολὺ - πολὺ μαθαίνει κανεὶς νὰ φιλοσοφῆ».²⁾ «Τὸ πολὺ - πολὺ ἐμπνέεται κανεὶς ἀπὸ τὴ μελέτη τὸν ἔρωτα γιὰ τὴ σοφία, τὸν ἔρωτα, πού ὠθεῖ ὀλόκληρο τὸ εἶναι μας στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴ κατάκτηση τῆς σοφίας», θὰ λέγαμε ἔμεις διασαφηνίζοντας τὴ ρῆση τοῦ Κάντ. — Ἡ γνήσια φιλοσοφία δὲν ὑπάρχει σὰν κάτι τὸ ἀντικειμενικό, πού μπορεῖ νὰ διατυπωθῆ καὶ νὰ ἰσχύση μὲ ἀπόλυτη ἀνεξαρτησία κι' αὐτάρκεια ἔξω ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο καὶ τὸ προσωπικό του πάθος, — μὰ εἶναι τὸ προσωπικό του πάθος ἀκριβῶς, ὁ ἔρωτος, ἢ τάση τοῦ συγκεκριμένου καὶ ζωντανοῦ ὑποκειμένου. Ἡ γνήσια φιλοσοφία δὲν ὑπάρχει παρὰ στὸ «φιλοσοφεῖν», στὴν ὑποκειμενικὴ ἐνέργεια. Ὁ φιλόσοφος τείνει βέβαια πρὸς κάτι τὸ ἀντικειμε-

1) Fragmente der Vorsokratiker von Hermann Diels, Vierte Auflage, Erster Band, Berlin 1922 σελ. 86.

2) Kant, op. cit, (σελ. 844).

νικό : πρὸς τὸ ἀπόλυτο, πού ὑπάρχει καθ' ἑαυτὸ κι' ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ὑποκείμενό μας, ἀπὸ κάθε χρόνο, φθορὰ καὶ φροντίδα. "Οποῖος τὸ κατεῖχε θάταν σοφός. Ἡ σοφία ὅμως εἶναι ἀπρόσιτη γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Δὲν μπορούμε παρὰ νὰ τὴν ἐρωτευθοῦμε καὶ νὰ τείνωμε πρὸς αὐτὴ— κ' ἴσως σὲ ὠρισμένες μοναδικές στιγμές κατακτήσωμε, γιὰ νὰ τὸ χάσωμε ἀμέσως πάλι, κάτι ἀπὸ τὴν καθαρὴ τῆς εὐδαιμονία. Ἡ σωτηρία μας πάντως ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν ἀγῶνα μας νὰ τὴν κάμωμε δική μας. Νὰ τὴν εὕρωμε ὅμως καὶ νὰ τὴν κατακτήσωμε διατυπωμένη στὰ συγγράμματα καὶ τῶν πιδὸ μεγάλων φιλοσόφων, ὅς μὴν ἐλπίζωμε. Ἡ μελέτη τῶν μεγάλων φιλοσόφων μᾶς ἐμπνέει τὸν ἔρωτα γιὰ τὴ σοφία, μᾶς ἀσκεῖ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴ στὸν ἀγῶνα μας νὰ τὴν κάμωμε δική μας μὲ τίς προσωπικές μας δυνάμεις, — μᾶς διδάσκει, θᾶλεγε ὁ Κάντ, νὰ φιλοσοφοῦμε, — δὲν μᾶς δίνει ὅμως ποτὲ τὴν ἴδια τὴ σοφία — ὀλόκληρη τὴ φιλοσοφία, θᾶλεγε ὁ Κάντ.

«Ἡ φιλοσοφία», διαβάζομε στὴν «Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου»,¹⁾ «δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἰδέα μιᾶς δυνατῆς ἐπιστήμης, πὸν δὲν πραγματοποιήθηκε πουθενά,— πὸν ζητεῖ ὅμως κανεὶς νὰ πλησιάσῃ ἀπὸ διαφορετικούς δρόμους, ὡς πὸν ν' ἀνακαλύψῃ τὸ μοναδικὸ μονοπάτι, πὸν οἱ αἰσθήσεις κάμνουν δύσβατο, κι' ὡς πὸν νὰ κατορθώσῃ, ὅσο εἶναι ἀνθρώπινα δυνατό, νὰ ἐξομοιώσῃ τὸ ὡς τώρα ἀποτυχημένο ἀντίγραφο στὸ πρότυπο. "Ὡς τότε κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ μάθῃ φιλοσοφία' γιὰτὶ πὸν βρῖσκεται ἡ φιλοσοφία, ποὶὸς τὴν κατέχει κι' ἀπὸ τί τὴν ἀναγνωρίζει κανεὶς; Μόνον νὰ φιλοσοφῇ μπορεῖ κανεὶς νὰ μάθῃ, ν' ἀσκήσῃ δηλαδὴ τὸ χάρισμα, πὸν ἔχη ὁ λόγος ν' ἀκολουθῇ τίς γενικές του ἀρχές, πάνω σὲ ὠρισμένες προσπάθειες, πὸν ὑπάρχουν ἤδη, πάντα ὅμως μὲ τὴν ἐπιφύλαξη τοῦ δικαιώματος τοῦ λόγου, νὰ ἐρευνᾷ τίς προσπάθειες αὐτὲς στίς πηγές τους καὶ νὰ τίς ἐπιβεβαιώσῃ ἢ νὰ τίς ἀπορρίπτῃ».

Μὲ τοὺς λόγους του αὐτοὺς δείχνει ὁ μέγας φιλόσοφος στὸ σπουδαστὴ τῆς φιλοσοφίας ὅχι μόνο τί πρέπει νὰ ζητᾷ ἀπὸ τὴ σπουδὴ του, μὰ καὶ πῶς πρέπει νὰ ἐπιδιώξῃ τὸ σκοπὸ του. "Αν τὰ φιλοσοφικὰ γραπτὰ μπορούν νὰ παρασύρουν τὸ νέο σὲ πλανερὲς ἀντιλήψεις γιὰ τὴ

1) Kant, op. cit. (σελ. 845).

φιλοσοφία καὶ τὴν κατάκτησὴ τῆς, τὰ γνήσια φιλοσοφικὰ κείμενα εἶναι τ' ἀπαραίτητα ὄργανα γιὰ νὰ μάθῃ κανεὶς νὰ φιλοσοφῇ ἀληθινά.¹⁾

Ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὸν ζωντανὸ διδάσκαλο ἔχει μεγάλη σπουδαιότητα, τονίσαμε παραπάνω, γιὰ τὸ ξύπνημα καὶ τὴ φιλοσοφικὴ μόρφωσ τοῦ νέου.

Ὅσο καὶ νὰ μᾶς δυναμώνουν τὸνειρο καὶ τὰ μακρὰ σὰν τροφὴ Μονάχα ὁ Ζωντανὸς μᾶς δίνει τὸν ἀέρα ποὺ ἀναπνέομε,²⁾ λέγει ὁ ποιητής. Εὐτυχισμένος ὁ νέος, ποὺ θὰ συναντήσῃ τὸν τέλειο Διδάσκαλο, τὸ Μυσταγωγό, ποὺ θὰ συγκινήσῃ βαθειὰ τὸ μαθητὴ, θὰ τὸν ξυπνήσῃ, θὰ τὸν συγκλονίσῃ ὠθώντας τον ὡς τὰ ὄρια τῶν δυνατήτων του, θὰ τοῦ ζωντανέψῃ τὰ μεγάλα πνεύματα τοῦ παρελθόντος κι' ἀπὸ ἀναβαθμὸ σὲ ἀναβαθμὸ θὰ τὸν ὀδηγήσῃ ὡς τὴ θεὰ καὶ τὴ βίωσῃ τῆς πιὸ ὑψηλῆς πραγματικότητος. Τέτοιες ὅμως μυσταγωγίαι πραγματοποιοῦνται σπάνια. Στὴν ἱστορία τοῦ πνεύματος ἐλάχιστες φορὲς πραγματοποιήθηκαν. Ὁ νέος, ποὺ θέλει νὰ σπουδάσῃ φιλοσοφία, δὲν μπορεῖ νὰ περιμένη βέβαια νὰ βρῇ τὸ διδάσκαλό του γιὰ ν' ἀρχίσῃ τὴ σπουδὴ. Μὰ μήπως κι' ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν εὔρεσῃ τοῦ διδασκάλου δὲν ἀποτελεῖ ἤδη φιλοσοφία; Ὁ ἰδεώδης Διδάσκαλος, ὁ Ἕνας, ποὺ ζητεῖ ὁ νέος, εἶναι γι' αὐτὸν ἡ ἐνσάρκωσῃ τῆς ἴδιας τῆς σοφίας. Τί ἄλλο λοιπὸν κάμνει παρὰ νὰ φιλοσοφῇ ἐκεῖνος, ποὺ ἀγωνίζεται γιὰ νὰ βρῇ καὶ νὰ πλησιάσῃ τὴν ἐνσάρκωσῃ τῆς σοφίας; Ὁ Διδάσκαλος δὲν ὀδηγεῖ τὸ νέο στὴ γνήσια φιλοσοφία μόνο μὲ τὴν παρουσία του, μὲ τὴν ὑπαρξή του, μὰ καὶ μὲ τὴν ἀπουσία του, μὲ τὴ δυνατότητά του. Ἡ τάση πρὸς τὸν πραγματικὸ ἢ δυνατὸ Διδάσκαλο ἀποτελεῖ ἤδη φιλοσοφία. Ἡ τάση αὕτὴ μόνη τῆς καὶ χωρὶς καμμιά μεσολάβησῃ ἑνὸς ζωντανοῦ ὀδηγοῦ μπορεῖ νὰ ζωντανέψῃ τὰ φιλοσοφικὰ κείμενα γιὰ τὸ νέο. — Οἱ νέοι ποὺ θέλουν νὰ σπουδάσουν φιλοσοφία προσφεύγουν σήμερα στὰ πανεπιστήμια. Στὰ ἀπρόσωπα αὐτὰ ἰδρύματα μπορεῖ κανεὶς ν' ἀκούσῃ μαθήματα καὶ ν' ἀσκηθῇ σὲ φρον-

1) Ἰωάν. Θεοδωρακοπούλου, Ἡ φιλοσοφία καὶ οἱ νέοι, Ἀρχεῖον Φιλοσοφίας καὶ Θεωρίας τῶν Ἐπιστημῶν, ἔτος Ε', τεύχος 2, σελ. 169.

2) Stefan George, Der siebente Ring, endgültige Fassung, Berlin, σελ. 19.

τιστήρια, πού τὰ ἐπίσημα προγράμματα χαρακτηρίζουν ὡς φιλοσοφικά. Στίς δημόσιες αὐτὲς σχολές γίνεται δεκτὸς ὡς μαθητὴς ὅποιοςδήποτε — φθάνει νὰ ἔχη ὠρισμένα τυπικὰ προσόντα. Ἡ φιλοσοφική του κλίση καὶ ἡ ἀτομική του οὐσία δὲν λογαριάζονται διόλου. Ὁ καθηγητὴς, στὸν ὅποιον ἀνετέθη ἡ διδασκαλία τῆς φιλοσοφίας, εἶναι ὑποχρεωμένος ν' ἀπευθύνεται πρὸς ὁλόκληρο γενικά τὸ ἀκροατήριό του χωρὶς νὰ κάμνη διακρίσεις ἀνάμεσα στὰ ἄτομα, πού τὸ ἀποτελοῦν. Μ' ἓνα συλλογικὸ ὅμως σῶμα δὲν μπορούμε νὰ ἐπικοινωνήσωμε ὅπως μ' ἓνα ἄτομο. Ἡ σχέση τοῦ καθηγητῆ μετὰ τὸ ἀκροατήριό του δὲν ἔχει καμμιά ὁμοιότητα μετὰ τῆς σχέσης τοῦ διδασκάλου πρὸς τὸ μοναδικὸ κι' ἀναντικατάστατο μαθητὴ του. Ἡ φιλοσοφική μετάδοση ἔχει τὰ ὅριά της στὰ πανεπιστήμια. Τὰ φιλοσοφικὰ πανεπιστημιακὰ μαθήματα εἶναι στίς καλύτερες περιπτώσεις ἀπλὲς ὑποδείξεις, πού ζητοῦν νὰ προσανατολίσουν γενικά, προπαρασκευαστικὲς ἀσκήσεις, τὸ πολὺ-πολὺ προαιρετικὰ νεύματα. Κι' ἂν πραγματοποιοῦνται καὶ στὰ πανεπιστήμια ἀληθινὲς φιλοσοφικὲς μυήσεις, αὐτὸ συμβαίνει μόνο στίς περιπτώσεις πού τὸ συλλογικὸ σῶμα τοῦ ἀκροατηρίου διασπᾶται καὶ δημιουργοῦνται προσωπικὲς σχέσεις ἀνάμεσα σὲ κάποια ἄτομά του καὶ στὸ διδάσκαλο, πού δὲν εἶναι πιά ἀπλὸς καθηγητὴς. Τέτοιες ὅμως διασπάσεις καὶ προσεγγίσεις δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἀγνοῆ ὁ γενικὸς κανονισμὸς τοῦ πανεπιστημίου. Σκοπὸς μιᾶς φιλοσοφικῆς πανεπιστημιακῆς σχολῆς δὲν εἶναι ἡ πλήρης μύηση τῶν μαθητῶν στὴ φιλοσοφία, μὰ ἡ προετοιμασία τους γι' αὐτὴ καὶ ἡ ὄθησή τους σ' αὐτὴ. Μιὰ τέτοια προετοιμασία περιλαμβάνει καὶ μετάδοση ἀντικειμενικῶν γνώσεων στὸ σπουδαστὴ— ὅπως εἶναι ἡ τυπικὴ λογικὴ ἢ ἡ ἐξωτερικὴ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας. Ἡ διδασκαλία τους ὅμως πρέπει νὰ τονίζη, πὼς οἱ γνώσεις αὐτὲς δὲν εἶναι παρὰ προφιλοσοφικὲς. Τὸ σπουδαιότερο ἔργο μιᾶς πανεπιστημιακῆς ἑδρας τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ προσέγγιση τοῦ ἀκροατηρίου στὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ κείμενα. Ἡ προσέγγιση ὅμως αὐτὴ πρέπει νὰ γίνεται μετὰ περίσκεψη καὶ προσοχή. Τὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ κείμενα δὲν εἶναι τυχαῖες σελίδες. Εἶναι, καθὼς τονίσαμε καὶ παραπάνω, γραμμένα μετὰ τὸ αἶμα μεγάλων ἀνδρῶν. Μὲ βαθὺ σεβασμὸ κι' ἀληθινὴ εὐλάβεια πρέπει νὰ παίρνωμε στὰ χέρια μας τὰ ἱερὰ αὐτὰ βιβλία. Κι' ἂν ὁ Κάντ συμβουλεύη, καθὼς εἶδαμε, νὰ μὴν τὰ διαβάσωμε

μὲ παθητικὸ καὶ τυφλὸ νοῦ, νὰ μὴ θυσιάσωμε τὰ δικαιώματα τοῦ λόγου μας οὔτε καὶ στὴν ἱερότητά τους ἀκόμη, μὰ ν' ἀμφισβητοῦμε, καὶ νὰ ἐρευνοῦμε τὴν ἀλήθεια κι' αὐτῶν τῶν πιὸ ἀξιοσέβαστων μερῶν τους,—αὐτὸ δὲν σημαίνει, πὼς πρέπει νὰ μελετοῦμε τὰ ἱερὰ ἔργα γιὰ νὰ δοκιμάσωμε τὴ δύναμη τῆς ἀσέβειάς μας ἐπάνω τους. Ὁ Κάντ μᾶς συμβουλεύει, νὰ πλησιάσωμε τὰ μεγάλα πνεύματα, ἐπιφυλάσσοντας ὅλα τὰ δικαιώματα κι' ὅλη τὴν ἐλευθερία τοῦ λόγου μας. Δικαίωμα ὅμως τοῦ λόγου δὲν εἶναι ἡ ἀνευλάβεια ὅπως κ' ἐλευθερία του δὲν εἶναι ἡ ἀκολασία. Γιὰ νὰ κρίνωμε κάτι πρέπει πρῶτα νὰ τὸ καταλάβωμε. Μὰ γιὰ νὰ τὸ καταλάβωμε πρέπει νὰ τὸ πλησιάσωμε μὲ τὴν ἀγάπη, τὸν ἔρωτα ἢ τὴν εὐλάβεια ἐκείνη, ποὺ δίνει ζωὴ, ἀλήθεια καὶ ὑπόσταση στὸ λόγο μας. Τὰ βαθειὰ φιλοσοφικὰ κείμενα δὲν θὰ μᾶς ἀνοιχθοῦν παρὰ ἂν τοὺς δώσωμε ὁλόκληρο τὸν ἑαυτὸ μας. Ἀπὸ τὴν ἐπιπόλαιη ἐπαφὴ ξέρουν νὰ κρύβουν καλὰ τὸ μυστικὸ τους. Νομίζει κανεὶς πὼς τὰ θίγει κι' ὅμως δὲν θίγει παρὰ τὸ νόημά τους ἐκεῖνο, ποὺ κρύβει ἀκριβῶς τὸ φιλοσοφικὸ τους νόημα. Ὅσο πιὸ εὐκόλη μᾶς φαίνεται ἡ ἀντίκρουση ἑνὸς φιλοσοφικοῦ κειμένου, τόσο πιὸ ὑποπτη πρέπει νὰ μᾶς γίνεται ἡ ἐμβάθυνσή μας σ' αὐτό. Ὅσο πιὸ βαθειὰ εἰσδύομε στὴν ἀλήθεια τῆς φιλοσοφικῆς ἐκφράσεως, τόσο πιὸ δύσκολη μᾶς γίνεται ἡ ἀντίκρουσή της. Καὶ γι' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν περίπτωσι πρέπει νὰ ἐπιφυλάσωμε τὴν ἐλευθερία τοῦ λόγου μας : Θὰ δεχθοῦμε τὴν ἀλήθεια τοῦ ἄλλου σὰν δική μας ἀλήθεια—θὰ δεχθοῦμε τὴν οὐσία τοῦ ἄλλου σὰν δική μας οὐσία—ἢ μήπως ἡ δική μας ἀλήθεια, ἡ δική μας οὐσία πρέπει νὰ εἶναι ἄλλη ;—Τέτοιες ἀποφάσεις κρίσιμες γιὰ ὁλόκληρο τὸ εἶναι μας ἀποτελοῦν ἀκριβῶς τὸ γνῶρισμα τῆς φιλοσοφικῆς, τῆς ἐλεύθερης ζωῆς. Καὶ μόνο ἡ μελέτη τῶν φιλοσοφικῶν κειμένων, ποὺ μᾶς ὁδηγεῖ σὲ τέτοιες, εἶναι πράγματι φιλοσοφικὴ κ' ἐλεύθερη, ὅπως τὴ συνιστᾷ καὶ ὁ Κάντ. Γιὰ νὰ φθάσωμε ὅμως σὲ μιὰ τέτοια μελέτη τῶν φιλοσοφικῶν κειμένων πρέπει νὰ προηγηθῇ μιὰ προπαιδεῖα, ποὺ θὰ μᾶς ἀσκήσῃ στὴ σοβαρὴ μελέτη καὶ θὰ μᾶς διδάξῃ σιγὰ - σιγὰ τὴν τέχνη τῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὸ μυστικὸ βάθος τοῦ γραπτοῦ.—Ὁ ἀρχάριος στὴ σπουδὴ τῆς φιλοσοφίας δὲν πρέπει νὰ ἔρχεται σ' ἐπαφὴ παρὰ μὲ γνήσια φιλοσοφικὰ κείμενα. Ὁχι ὅμως καὶ μὲ τὰ βαθύτατα. Ὁ νέος, ποὺ θ' ἀρχίζε τις φιλοσοφικὲς του μελέτες μὲ ὠρισμένα μέρη τῆς πλατωνικῆς «πολιτείας»,

ὄχι μόνο δὲν θὰ καταλάβαινε τὸ μυστικὸ τους, μὰ καὶ θὰ τὰ παρανοοῦσε μὲ τρόπο βέβηλο. Ὁ Πλάτων, πού εἶχε τόσο ἀνεπτυγμένη τὴν αἴσθησι τῆς ἱεραρχίας τῶν ἀξιῶν καὶ γνώριζε, πὼς βαθμιαῖα μόνο μπορεῖ κανεὶς νὰ φθάσῃ στὴν κατάκτησή τους μὲ τὸ νοῦ, ἔχει γράψει ἔργα ὄχι μόνο γιὰ τοὺς προχωρημένους, μὰ καὶ γιὰ τοὺς ἀρχάριους. Οἱ διάλογοι μάλιστα γιὰ τοὺς ἀρχάριους εἶναι πολλοὶ στὸ πλατωνικὸ ἔργο. Ἐμεῖς, πού μ' αὐτὴ τὴν ἐργασία μας θέλομε νὰ δώσωμε τὴ δυνατότητα μιᾶς φιλοσοφικῆς προμύησης, μιᾶς φιλοσοφικῆς προπαιδείας στοὺς ἀρχάριους σπουδαστὲς τῆς φιλοσοφίας, διαλέγομε ἀπὸ τοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους τοὺς προωρισμένους γι' αὐτοὺς τὸν ΕΥΘΥΔΗΜΟ. Ὁ «Εὐθύδημος» εἶναι ἓνας εὐχάριστος κ' εὐκόλος στὸ διάβασμα διάλογος, γεμάτος ἀπὸ σπουδαῖες «προμυητικὲς» ἀλήθειες. Οἱ περισσότερες ὅμως ἀπ' αὐτὲς τὲς ἀλήθειες δὲν ἐκφράζονται ἄμεσα σὲ διατυπώσεις καθαρὲς καὶ μονοσήμαντες, μὰ ὑποβάλλονται ἔμμεσα ἀπὸ τὴν ἀτομικότητα τῶν προσώπων τοῦ διαλόγου, ἀπὸ τὴν στάση τους, ἀπὸ τὸ πάθος τους, ἀπὸ τὲς ἀντιθέσεις τους. Ἐνας ἀρχάριος θὰ μπορούσε νὰ προσπεράσῃ ἀπὸ πολλὰς ἀλήθειες τοῦ «Εὐθυδήμου» χωρὶς νὰ τὲς ἀντιληφθῇ. Γι' αὐτὸ μὲ τὰ παρακάτω τρία κεφάλαια θέλομε νὰ τὸν βοηθήσωμε στὴ μελέτη του, νὰ τοῦ ὑποδείξωμε ποῦ πρέπει νὰ στρέψῃ πρὸ παντὸς τὴν προσοχή του καὶ τί πρὸ παντὸς πρέπει νὰ ζητήσῃ ἀνάμεσα στὲς γραμμὲς του. Στὸ κέντρο τοῦ «Εὐθυδήμου» — ὅπως καὶ σὲ τόσοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους — ὑπάρχει ἓνας νέος, παιδί ἀκόμη, προικισμένος μὲ μεγάλα ἀτομικὰ χαρίσματα κ' ἄξιος νὰ σωθῇ ἀπὸ τὴν φιλοσοφία. Γιὰ χάρη τῶν ὁμοίων του νέων θ' ἄγραψε ὁ Πλάτων τὸν «Εὐθύδημό» του. Γιὰ χάρη τέτοιων νέων γράφομε καὶ μεῖς αὐτὲς τὲς σελίδες.

(Ἔπεται συνέχεια)